

Gazi Süleyman Paşa'nın İzmit Vakıflarına Dair Yeni Bulgular

New Findings on Gazi Suleyman Pasha's Izmit Foundations

Kerim Özdemir* & Mustafa Karazeybek**

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

* Afyon Kocatepe Üniversitesi
kerimozdemir38@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1213-209X

** Afyon Kocatepe Üniversitesi
kzeybek@aku.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9295-1510

Başvuru / Submitted:

1 Ekim 2023

Kabul / Accepted:

2 Aralık 2023

DOI: 10.21021/osmed.1369494

Atıf/Citation:

Özdemir, K.; Karazeybek, M. "Gazi Süleyman Paşa'nın İzmit Vakıflarına Dair Yeni Bulgular", Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 20 (2024): 38-56

Benzerlik / Similarity: 8

Öz

Süleyman Paşa'nın İzmit'te inşa ettirdiği cami, medrese, hamam ne yazık ki aynı ölçüde zamana direnememiştir. Medrese tamamen yok olmuş ve günümüzde kalıntısı bulunmamaktadır. Hamam özgünlüğünü kaybetse de bugün aynı yerinde durmaktadır. Cami ise yapıların içinde en çok ihtimam gösterilenidir. İnşa edildiğinden beri Süleyman Paşa Camii faal olarak kullanılmış, ihtiyaç halinde yenilenmiş, tamir edilmiştir. Ahşap yapısından kaynaklı sıklıkla geçirmiş olduğu tamirler cami vakfının muhasebesine yansımıştır.

Bu çalışmada Süleyman Paşa'nın İzmit'te bulunan camii akarları ile ilgili bazı yeni tespitlere yer verilmiştir. Cami için vakfedilen köyler, mezarlar ve iskele zaman içinde gerek idari taksimattaki birtakım düzenlemeler gerek vakıf mallarının suistimal edilmesi gibi çeşitli sorunlar vasıtasıyla davalara konu olmuştur. Yüzyıllar içinde cami görevlilerine ait vakıf gelirlerinde tür ve miktar olarak değişimler yaşanmıştır. Vakıf akarlarına bazı yeni gelirler eklenirken vergi gelirleri gibi bir kısım gelir türü de işlerliğini yitirmiştir. Süleyman Paşa'nın kendisinin tesis ettiği vakıflar konuya dâhil edilip hariçten tesis edilen vakıflar incelemeye alınmamıştır. Böylelikle XIX. yüzyılda vakfın akarlarında yaşanan değişim daha net ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmit, Gazi Süleyman Paşa, Vakıf, Cami, Medrese.

Abstract

The mosque, madrasa, and bathhouse commissioned by Süleyman Pasha in İzmit have regrettably succumbed to the inexorable passage of time disparately. The madrasa has undergone complete obliteration, leaving no vestiges in contemporary times. In contrast, the bathhouse, though divested of its originality, still maintains its physical presence at the same site. Notably, the mosque emerges as the most meticulously preserved edifice among them. Since its inception, Süleyman Pasha Mosque has remained actively utilized, subject to periodic refurbishments and reparations necessitated by its susceptibility to wear, particularly attributable to its wooden composition.

This scholarly inquiry delineates novel insights pertaining to the endowed properties associated with Süleyman Pasha's mosque in İzmit. Villages, hamlets, and docks earmarked for the mosque have become embroiled in legal disputes over time, implicating a gamut of issues including administrative reconfigurations and the misappropriation of foundation assets. Across epochs, discernible fluctuations manifest in the nature and quantum of revenues allocated to mosque custodians emanating from the foundation. While certain novel revenue streams have been appended to the foundation assets, certain categories of income, such as tax revenues, have witnessed a waning efficacy. Regrettably, this analysis does not encompass endowments established externally, thereby affording a lucid delineation of the transformations experienced in the foundation's properties during the 19th century.

Keywords: İzmit, Gazi Süleyman Pasha, Waqf, Mosque.

Giriş

İzmit, uzun süre boyunca Bitinya Krallığı ve ardından Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmıştır. Bitinya Krallığı'nın *Nikomedia* adıyla başkentidir. Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde devlet merkezinin yanı başında bulunan İzmit, bunun nimetlerinden fazlaca istifade etmiş bulunmaktadır. İstanbul'un doğal bir deposu konumunu yüzyıllarca sürdüren şehir bu vasfının yanı sıra İstanbul'un kara yolu ile Anadolu'ya açılan tek kapısıdır. 1337 yılında Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa kumandasında Akçakoca Gazi gibi önemli komutanların da katkılarıyla Osmanlı topraklarına katılmıştır¹. Fethi müteakiben şehir hızlı bir İslamî imar sürecine girmiştir. Bu çerçevede bazı kiliseler cami ve medreseye çevrilmiştir². Ardından birçok mescit, cami, tekke, zaviye gibi dini müesseseler yapılarak şehrin mimari kimliği değiştirilmiştir.

İstanbul'da bulunan devlet görevlileri de İzmit'te birçok, hamam, kervansaray, cami, mescit, medrese, mektep gibi yapı ya da bunların birçoğunu birden bünyesinde barındıran külliye meydana getirmişlerdir. Bu tür yapıların inşası büyük maliyet gerektirdiğinden üç zümre tarafından meydana getirilebilmekteydi. Birincisi devlet eliyle yani doğrudan sultan iradesi ile yapılması, ikincisi yüksek gelir sahibi devlet görevlileri tarafından yapılması, üçüncüsü ise ticaretle zenginleşen varlıklı zümre tarafından yapılmasıydı³. İzmit'te tesis edilen vakıflar ve vakıf eserlerine genel çerçeveden bakıldığında bu üç zümreden ikincisinin öne çıktığı görülmektedir. Devletin yüksek kademelerinde görev yapanlar tarafından inşa edilen yapılar ve tesis edilen vakıfların nitelik olarak daha etkin olduğu görülmektedir. Davut Paşa, Süleyman Paşa, Pertev Mehmet Paşa, Köprülü Mehmet Paşa, Rum Mehmet Paşa, Nasuh Paşa, Cağalazâde Rüstem Paşa, Halil Paşa ve Ahmet Paşa gibi devlet adamları bu duruma örnek gösterilebilir. Bu yapılar asırlarca varlığını sürdürürken şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına ve mimari dokusunun oluşumuna olumlu katkı yapmışlardır.

Bunlar arasından Süleyman Paşa vakıflarını seçmemizin sebebi hem İzmit'in en eski vakıfları arasında olması, hem de Süleyman Paşa tarafından yaptırılan eserlerin günümüzde hala şehrin en önemli tarihi yapıları arasında bulunmasıdır. Yapmış olduğumuz ön bilgilendirmenin ardından öncelikle konunun temellendirilmesi maksadıyla genel olarak Süleyman Paşa vakfından bahsedip, ardından vakfın XVII.-XIX. yüzyıllar arasında akarlarda yaşanan değişimler, akarlara yapılan müdahaleler ve ulaşılan yeni bulgular ele alınacaktır.

1. Süleyman Paşa Vakıfları

Süleyman Paşa, Bilecik, Yenişehir, Bolayır, Göynük, Kavak, Lapseki, Malkara, Vize, Şabane, İznik, İzmit, Geyve, Ferecik ve Bursa'da cami, mescit, medrese, hamam gibi birçok vakıf eseri inşa ettirmiş ve bunların işleyişini ve sürekliliğini sağlamak için zengin vakıflar tesis etmiştir⁴. Bu

¹ İdris Bostan, "İzmit", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVI (İstanbul 2001), 536.

² Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (nrş. Nihal Atsız), (İstanbul: MEB Yayınevi, 1992), 21.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif#2-tarih> (12.11.2023).

⁴ E. Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mi'mari Çağının Menşei Osmanlı Mi'marisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402) I*, (İstanbul: 1989), 35, 208; Mustafa Güler ve Abdullah Çakmak, "Vakıf-Şehir İlişkisi Bağlamında İzmit Gazi Süleyman Paşa Evkafı (XVI. Yüzyıl)", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, 1 (2017): 639; Kayhan Orbay, "Gazi Süleyman Paşa Vakfının Mali Tarihi ve 17. Yüzyılda Trakya Tarımsal Ekonomisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30 (2011): 49; Sezai Sevim, "Şehzade Süleyman Paşa'nın Zaviye Vakıfları", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü III. Sempozyumu (22-24 Ekim 2004) - Bildiriler*, (2004); Vedat Turgut, "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli*

vakıflar içerisinde en büyüğünün Bolayır'daki külliye olduğu söylenebilir. Süleyman Paşa birçok vakıf kurmasına rağmen günümüze ulaşan tek orijinal vakfiyesi Bolayır'daki vakıflarına aittir⁵. Uzunçarşılı, 1963). Süleyman Paşa vakıfları ile alakalı muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında en dikkat çeken çalışmalar, zengin kaynakları ve günümüze ulaşan eserleriyle Bolayır'daki kervansaray, cami, türbe, imaretten oluşan külliye hakkındadır. Diğer taraftan, İznik'te bulunan cami ve mektep de araştırmalara konu olan önemli yapılar arasında yer almıştır. Özellikle Osmanlı'nın ilk medresesi olarak kabul edilen İznik Süleyman Paşa Medresesi⁶ ve bu çalışmanın da konusunu teşkil eden Süleyman Paşa'nın İzmit'te tesis ettiği cami, hamam, medrese ve bunların vakıfları da araştırmalara konu olmuştur⁷. Ancak zikrettiğimiz çalışmalar ağırlıklı olarak vakfın XVI-XVIII. yüzyıllar arasındaki faaliyetlerine odaklanmış görünmektedir. Vakfın XIX. yüzyıldaki işleyişi akar ve hayratın akıbeti diğer yüzyıllara göre daha belirsiz kalmıştır. Bu çalışmanın temel amacı da söz konusu boşluğu doldurmaktır. Öncelikle belirtilmelidir ki Süleyman Paşa'nın İzmit vakıflarına ait orijinal veya suret vakfiyesi günümüzde mevcut değildir. Bu sebeple vakfın şartları, akarları ve hayır tesislerinin tespiti tahrir ve evkaf muhasebe defterleri tetkik edilerek yapılmaya çalışılmıştır.

1.1. Süleyman Paşa'nın İzmit Vakıflarına Dair Yeni Bulgular

1.1.1. Vakfın Akarları

Burada vakfın akarları iki şekilde ele alınmıştır. İlk aşamada vakfın hali hazırda bilinen akarları ve gelir dağılımı ortaya konulmuştur. İkinci aşamada ise akarlar için tespit edilen yeni bilgiler ele alınmıştır.

Vakfın yukarıda zikrettiğimiz iki kaynak türünden tespit edilebilen akarları şunlardır: İzmit ve civarında yer alan Kadı, Kızılca-elma, Nadir Şah, Derecik köyleri ile Şile'ye bağlı Esterik Köyü ve Geyve Kazası'na bağlı Ahır (Ahur) Köyü. Bunlar haricinde Çınarlı-Dere, Halife-Viran, Yassı-Bağ mezraları, İzmit İskelesi, Hatun Hassı, Süleyman Paşa Hamamı ve yine İzmit içinde yer alan fakat yeri tam olarak bilinmeyen üç adet dükkân vakfın akarları arasındadır⁸.

Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V, 1 (2019); Vedat Turgut, "Süleyman Paşa Vakıfları", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III.*, 1 (2017).

⁵ E. Hakkı AYVERDİ, "Gazi Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tahrir Defterleri", *Vakıflar Dergisi*, VII (1968); İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, "Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı", *Belleten*, XXVII (1963).

⁶ Genel kanı olarak Osmanlı devletinin ilk medresesi İznik Orhan Gazi Medresesi'dir. Bkz. Mefail Hızlı, "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2 (1987); Remzi Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Medreseler", *Türk Kültürü*, 39 (2001): 456; Osmanlı'nın ilk medresesinin bilinen aksine İzmit Süleyman Paşa Medresesi olabileceğine dair kronikler üzerinden yapılan bir çalışma için bkz. Ali Kozan ve Ayşe Çekiç, "Osmanlı Devleti'nin İlk Medresesi Sorunsalı".

⁷ Süleyman Paşa'nın İzmit'teki vakıflarını vakıf-şehir ilişkisi içerisinde, daha çok XVI. yüzyıl ağırlıklı olarak ele alan çalışma için bkz. Güler ve Çakmak, "Gazi Süleyman Paşa Evkafı"; XIX. yüzyıl için bkz. Kerim Özdemir, *İzmit Kazası Vakıfları ve Vakıf Eserleri: Tespit ve Değerlendirme (1750-1850)*, (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi 2018).

⁸ Ahmet Özkılınç, vd., *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) II Bolu, Kastamonu, Kengiri, Kocaeli Livâları <Dizin ve Tıpkıbasım>*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1994), 765-766; Raif Kaplanoğlu vd., *1455 Tarihli Kırmastî Tahrir Defteri'ne Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları (Giriş-Tıpkıbasım-Çeviriyazı)*, (İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2014), 229; BOA., *MAD.d.*, 22, 198-202; *MAD.d.*, 617, 210-215; *MAD.d.*, 7712, 2; TKG., KK., *TTd.*, 402; 5-31.

Bu akarlardan elde edilen gelirler camide görevli olan imam, hatip, müezzin, sermahfil, cüzhân ve daha birçok görevli ile Süleyman Paşa Medresesi'ndeki görevlilere, hamam da dâhil olmak üzere tüm bu yapıların tamir bakım ve onarımı için harcanmıştır. Gelirlerin giderlere dağılımı ise şu şekildedir. Kadı Köyü'nden her yıl bir miktar gelir Süleyman Paşa Camisi'nde hatiplik yapanlara, Esterik Köyü cizye gelirleri cami imamı ve medrese müderrisine, Nadir Şah, Derecik, Ahır köylerinden elde edilen gelirler Süleyman Paşa Camisi'ne, Çınarlı-Dere Mezrası camide imam olanlara⁹, Halife-Viran mezrası gelirleri cami sermahfillerine, İzmit İskelesi camide müezzin ve cüzhân olanlara, Hatun Hassı geliri müezzin, sermahfil, cüzhân, müderris olanlara, Süleyman Paşa Hamamı'nın geliri de cami imam, muarraf, sermahfil ve müderrislerinin maaş ödemelerine, Kızılcacelma Köyü ile bu köyde bulunan *Müsaafir Yeri*, Bolayır İmareti'nden hisse ve İzmit merkezinde bulunan üç baş dükkanı Süleyman Paşa Medresesi talebelerine, Bolayır İmareti'nden hisse İzmit Süleyman Paşa Medresesi müderrisine, Yassı-Bağ mezrası ise Halil Şeyh'e tahsis edilmiştir¹⁰.

Yukarıdaki bilgilerden farklı olarak 7 Ekim 1667 tarihli belgeye göre Süleyman Paşa Camii imam ve hatiplerine İzmit gümrüğü mukataasından günlük yedi akçe ücret verilmektedir. Daha önceki kayıtlarda bu gelir türüne rastlanmamış olması ilginçtir. Bu tasarruf İzmit gümrüğünden bir kısım gelirin XVII. yüzyıldan itibaren Süleyman Paşa Vakfı akarları arasına girdiğini ve mukataa usulü ile işletildiğini göstermektedir. Aynı kayıttta caminin imamı ve hatibi olan Mustafa isimli kişinin vefat ettiği, yerine hak sahiplerinden, olan ve aynı zamanda cemaat tarafından seçilen Mustafa'nın oğlu Ali'nin söz konusu tarihte babasının yerine beratlı olarak tayin olunduğu görülmektedir. Ali bu yaptığı görev karşılığında babası gibi İzmit Gümrüğü malından günlük yedi akçe ücret alacaktır¹¹. 1667 yılında cami imam ve hatipliğinin hak sahiplerinden ifadesi kullanılarak Mustafa'nın oğluna geçtiğinin ifade edilmesi imamet ve hitabet görevinin evlada tahsisli olma ihtimalini akla getirmektedir. 2 Temmuz 1727 tarihli bir başka belgeden ise cami müezzininin ücretinin de İzmit gümrüğü mukataasından sağlandığı anlaşılmaktadır. Buna göre gümrük mukataasından camide müezzin olanlara günlük dört akçe ücret ödenmektedir. Seyyid Abdurrahman yerine Seyyid Hacı Halil müezzin tayin edilmiş ve daha sonra Seyyid Halil kendi rızası ile görevden ayrılarak yerine hak sahiplerinden Abdullah oğlu Molla Mehmet 19 Temmuz 1727 tarihinde beratlı olarak müezzin tayin edilmiştir¹². Bu iki farklı kayıt göstermektedir ki XVII. yüzyılın ortalarından sonra İzmit gümrüğü vakfın akarları arasına girmiş; XVIII. yüzyılın ortalarından sonra ise gümrük gelirinden cami müezzini için de gelir ayrıldığı görülmüştür. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde vakfın gelir kaynakları arasında zikredilen akarın bulunmadığı dikkate alındığında bu tahsisin daha sonra gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır.

5 Aralık 1785 tarihinde cami hatibi Şeyh Ali Efendi'dir. Ali Efendi yaptığı hizmet için Süleyman Paşa evkâfından alacağı günlük iki buçuk akçe için vakıf tarafından hatip için tahsis

⁹ BOA., *C.ML.*, 758-30873. Vesika üzerine defterhaneden çıkarılan kayıtlarda vakfın eski dönemlerine ait kayıtlar bulunmaktadır. *Cami-i mezkûr imamı olur ise tasarruf edermiş... deyu der-defter-i köhne, imam-ı mezbûr padişâhımız ... hazretleri berât-ı hümayunu ... verilüb tasarruf eder ber-müceb-i defteri-i atık* şeklinde mezranın eskiden nasıl işletilmekte olduğunu gösterir bilgiler ihtiva etmektedir. Mezra gelirlerine hariçten müdahale edilmemesi hususunda yazılan belge defterhaneden çıkarılan mezraya ait farklı kayıtları bir arada barınması açısından önemlidir.

¹⁰ Kaplanoğlu, *Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları*; Özkılınç, vd., *438 Numaralı Muhasebe Defteri*; BOA., *MAD.d.*, 22, *MAD.d.*, 617; TKG., KK., *TTd.*, 402.

¹¹ BOA., *İE., EV.*, 6-630/1.

¹² Es-seyyid Abdurrahman soyundan es-seyyid Hacı Halil müezzinliği yürütmekte ve gelirini tasarruf etmektedir. Es-seyyid Hacı Halil, Molla Mehmed'e kendi rızasıyla ferağ etmiş ve eski beratları teslim etmiştir. Molla Mehmet aynı gelirleri tasarruf etmek karşılığında müezzinliği ifa etmiştir bkz. BOA., *C.EV.*,38-1851.

edilmiş köyü tasarruf etmektedir. Ali Efendi kendi rızasıyla görevini bırakmış ve yerine Nakîb-zâde Seyyid Ali Efendi söz konusu tarihte hatip tayin edilmiştir¹³. Bu köyün XVI. yüzyılda hatiplere gelir sağlayan Kadı Köyü olma ihtimali üzerinde durmaktayız¹⁴. Köyü tasarruf etmekten kasıt, köyden elde edilen vergi gelirinden ücretini alması anlamına gelmektedir¹⁵.

1.1.1.1. Akarlarda Yaşanan Sorunlar ve Anlaşmazlıklar

Vakfın akarları ile alakalı olarak bazı kişiler ya da görevliler ile vakıf yöneticileri arasında anlaşmazlıklar çıktığı görülmektedir. Bu anlaşmazlık bazen vakıf gelirlerine müdahale, bazen de vakıf reayasından yükümlülükler haricinde bazı vergilerin talep edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin 16 Ocak 1749 tarihli belgede belirtildiğine göre, İzmit'te bulunan Süleyman Paşa Câmii Vakfı köylerinden Gebze Kazası'na bağlı Çerkeşli, Köseler, Tavşancı ve Demirciler köyleri reayasından yükümlülükleri haricinde İstanbul Ağası tarafından mübâyaa hatabı (odunu) talep edilmiş ve şikayetleri üzerine bunun reddine dair ferman sadır olmuştur¹⁶. Söz konusu belgede Süleyman Paşa Vakfı köylerinden olduğu belirtilen dört köy XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde verilen bilgilere göre Boğazkesen Kalesi mustahfizlarının timar gelirleri arasındadır. Ancak köylerin altına düşülen kayıta, belirtilen köylerin Hatunsuyu olarak bilinen haslardan olduğu ve örfi vergilerin kale mustahfizlarının olduğu, ancak arpa ve buğday öşürlerinin İzmit'te bulunan müderris, hafızlar, müezzin ve diğer vakıf görevlilerine ait olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda köylerin halkının avâriz-ı dîvâniyyeden muaf olduklarına ilişkin ellerinde hükümlerinin bulunduğu da belirtilmiştir¹⁷. Tahrir defterlerinde İzmit'te bulunan vakıf görevlilerinin hangi vakfa ait olduğu belirtilmemiştir. Ancak az önce belirttiğimiz 16 Ocak 1749 tarihli belge buna açıklık getirmekte ve bahsedilen vakfın Süleyman Paşa Camii Vakfı olduğu net bir şekilde ifade edilmektedir.

6 Temmuz 1758 tarihli diğer bir belgede ise vakıf mütevellisi Hacı İsmail, merkeze yazdığı bir arzda kadimden beri vakfın tasarrufunda olan Gebze Nahiyesi'ne bağlı Tavşanlı, Demirciler, Köseler, Çerkeşli köyleri sınırları içerisinde yer alan İne İskelesi'nin Süleyman Paşa vakfı tasarrufunda olduğunu ancak Bostaniyân-ı Hassa Ocağı'nın adı geçen yerleri zapt ettiğini ve vakfa bu konuda haksızlık yapıldığını ifade etmiştir. Haremeyn müfettişine verilen emirle de durumun mahallinde araştırılması istenmiştir¹⁸. Kayıt üzerinde olayın sonucunu gösteren bir yazı bulunmamaktadır. Ancak daha önce incelediğimiz 1530 tarihli tahrir defterinde İzmit'te sadece bir iskelenin (*İskele-i İznikmid*) vakfın gelirleri arasında yer aldığı bilinmektedir¹⁹. Bu iskelenin, mütevellinin iddia ettiği Gebze dahilinde bulunan iskele olma ihtimali düşüktür. Eğer mütevellinin iddiası doğruysa Gebze'de yer alan İne İskelesi de sonradan vakıf akarları arasına girmiştir.

Vakıf reayası ile yakın köyler arasında da ödenecek vergilerle ilgili olarak anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. Vakıf köylerinden Hatip Köyü ahali ile Kulfallu ve Arızlı köyleri ahali arasında

¹³ BOA., *C.EV.*, 609-30727.

¹⁴ XVI. yüzyıl ve sonraki dönemlerdeki kayıtları için bkz. 3. ve 4. dipnot.

¹⁵ XVI. yüzyıl tahrir defterlerine göre Kadı Köyü'nden a'sâr geliri olarak hatiplere yıllık olarak 4.489 akçe ücret ödenmektedir. Bkz. Özkılınç, vd., *438 Numaralı Muhasebe Defteri*, 765.

¹⁶ BOA., *C.EV.*, 213/10605.

¹⁷ BOA., *MAD.d.*, 22, s. 44; Özkılınç, vd., *438 Numaralı Muhasebe Defteri*, 787.

¹⁸ BOA., *C.EV.*, 159-7941.

¹⁹ Özkılınç, vd., *438 Numaralı Muhasebe Defteri*, 765; 1607 tarihli defterde ise iskele kaydına dair bir bulguya rastlanmamıştır. bkz. BOA., *MAD.d.*, 617, 212, 213.

bu türden bir anlaşmazlık yaşanmıştır. İzmit'e bağlı Kulfallu ve Arızlı²⁰ köyleri yakınında Çınarlı Dere'nin²¹ bir yakasında bulunan mezraa (Belgede Çınarlıdere'nin beri yakası diye adı geçen yer tahminen Hatip Köyü ile Akpınar-Kulfallu üçgeninde bulunan arazidir) Süleyman Paşa'nın İzmit'te yaptırdığı caminin imamı için şart koşulmuştur. Burada yerleşen vakıf reayasının oluşturduğu köyün ismi ise Hatip Köyü'dür²². Kulfallu (Hacı Hamza) ve Arızlı köyleri ahalileri üzerlerinde kayıtlı olan avarız, nüzul ve sair vergileri Hatip Köyü'ndeki vakıf reayasından da talep etmişlerdir. Bunun üzerine vakıf reyası bu müdahalenin yasaklanması için devlet merkezine müracaatta bulunmuşlardır. Yapılan tahkikat neticesinde 10 Temmuz 1776 tarihli buyruldu ile yapılan müdahale yasaklanmıştır. İlgili evrakın derkenarında bulunan defterhaneden çıkarılan kayıta camide görev yapan kişiler hakkında da bilgi bulunmaktadır. Burada verilen bilgiye göre, daha önce Mevlânâ Hayreddin sonra Mevlânâ İsa, arkasından Murad Fakih ve daha sonra İbrahim Fakih imamlık yapmıştır²³. Ağustos 1776'da ise Seyyid Ali cami imamı olarak görünmektedir²⁴.

Bir başka problem Hacı Köyü ile ilgili gerçekleşmiştir. Önceden İzmit'e bağlı olan Hacı Köyü, sonradan yapılan tahrir ile Taşköprü Kazası'na dahil edilmiştir. Yaşanan bu değişimden sonra köyü Ahmet Fakı ve çocukları zapt edip kullanmışlardır. Defterhane kayıtları incelendiğinde Ahmet Fakı ve soyuna mahsus olan mezranın Gebze'de Molla Gürani Vakfı akarları arasında olan başka bir yer olduğu ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Çınarlı Dere'nin beri yakasında bulunan mezraa ile Hatip Köyü'nün Süleyman Paşa Camii imamına ve Hacı Köyü'nün de caminin hatibine meşruta olduğu anlaşılınca durum eski haline dönmüştür²⁵. Yukarıda zikredilen, cami hatibinin kullanımına mahsus Hacı Köyü'nün daha önceki kayıtlarda yer almamış olması vakfa sonradan tahsis edildiğini göstermektedir.

Yukarıdaki bilgiler referans alınarak 1776 yılında İzmit ve Gebze'de yeni bir idari taksimat yapıldığı tahmin edilmektedir. Yeni taksimat ve tahrir esnasında gerçekleşen farklı kayıtlar hatalara ve muhtelif yeni sorunlara sebep olmuştur. Anlaşmazlığa konu Hacı Köyü'nün İzmit sınırlarındayken Taşköprü Kazası'na dahil edilmesi bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Buna karşılık, yapılan yeni taksimatların vakıflar arasında akar davalarına sebep olması yeni bilgilerin tespitine vesile olmuştur.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Kocaeli Sancağı'nda İzmit Nâhiyesi'nde bulunan Kızılca-elma Köyü İzmit'te bulunan Süleyman Paşa Medresesi talebelerine tahsis edilmiş olup tasarruf hakkı talebeler adına medrese müderrisine aittir. 1714 yılında medrese faal durumda olup Kızılca-elma Köyü ise harap durumdadır. Söz konusu tarihte vakfın mütevellisi müderrislere müdahale ederek

²⁰ Arızlı Köyü günümüzde Kocaeli Üniversitesi Umuttepe Kampüsü'nün güneybatısında yer almaktadır. Konum bilgisi için bkz. <https://goo.gl/maps/C4WMeYtyPS2zFXD69>, 02.03.2023; Kulfallı Köyü ise Arızlı'nın güneybatısında yer almaktadır. Konum bilgisi için bkz. <https://goo.gl/maps/sCCbkQiPUrmdZVMU6>, 02.03.2023.

²¹ Burada geçen Çınarlıdere günümüzde faal olan bir akarsuyun adıdır. Kuzey Marmara Otoyolu ile derince arasında kuzey-güney yönünde uzanmakta ve kuzeydeki tepelerden topladığı suları Şirintepe Mahallesi civarından körfeze akıtmaktadır. Aynı zamanda geçiş güzergahı olan Mersincik Mahallesi'nde Çınarlıdere Camii yer almaktadır. Muhtemelen burası köy yerleşimin olduğu kısımdır. Caminin konumu için bkz. <https://yandex.com.tr/harita/-/CCUKQYVHdC>, 02.03.2023.

²² Hatip Köyü, Kulfallı ve Akpınar köylerinin güneyinde bulunmaktadır. Günümüzde *Hatipköy* olarak adlandırılmaktadır Konum için bkz. <https://yandex.com.tr/harita/-/CCUKQYXm2B>, 02.03.2023.

²³ BOA., C. ML., 758-30873. Derkenardaki bilgiler incelendiğinde söz konusu derkenarın 1561 yılı mufassal vakıf tahrir defterinden çıkarıldığı anlaşılmaktadır. bkz. TKG., KK., *TTd.*, 402, 9a.

²⁴ BOA., C. EV., 427-21648.

²⁵ BOA., C. EV., 427-21648.

diledikleri kişilere tasarruf ettirmeye başlamışlardır. Aynı zamanda talebelere tahsis edilen diğer gelirlere de vakıf şartlarına aykırı olarak müdahalede bulunmuştur. Bunun üzerine söz konusu tarihte medresenin müderrisi olan Abdullah Efendi ile talebeler şikayette bulunmuşlardır. Nihayetinde tahrir defterlerindeki vakıfla ilgili kayıtlar incelenerek bilgiler özetlenmiş ve buna göre uygulama yapılması emredilmiştir²⁶.

Zaman zaman vakıf arazilerini işleyen vakıf reayalarına bölgedeki bazı güçlü kişilerin zorla el koyarak zulmettikleri ve bu problemlerin mahallinde çözümlenmesinde güçlük çekilerek devlet merkezine müracaatların gerçekleştiği görülmektedir. Mesela, 8 Aralık 1818 tarihli belgeye göre, Kuloğlu Mehmet yüz seneden fazla zamandır İzmit'te Kızılca-elma²⁷ Köyü'ndeki vakıf tarlaları tasarruf etmekte, öşür ve diğer vergilerini ödemekte iken İzmit ahalisinden olup etrafında yardımcısı çok olan Hacı Emiroğlu diye bilinen Hacı Süleyman, Kuloğlu'nun tasarruf ettiği bu tarlaları 1816-1817 yılında zorla zapt etmiştir. Ayrıca Kuloğluna sekiz yüz kuruş borcunu da vermemiştir. Kuloğlu, doğrudan merkeze yazdığı arz ile davalıdan borcunu ve tarlasını alamadığı için bu şahsın çavuş tarafından İstanbul'a götürülüp arz odasında davanın görülmesini talep etmiştir. Neticede bir çavuş görevlendirilerek mütesellime bir emir gönderilip davanın mahallinde görülmesi emredilmiştir²⁸. Bu olay dönemin mütegalibelerinin ahaliye yaptıkları zulümlere aynı şekilde vakıf reayasının da maruz kaldığını göstermektedir.

Vakıf arazilerini işleyen reayanın bu kullanım haklarını kendi rızaları ile başkalarına devrettikleri durumlar da vakidir. 1853 yılında vakfın akarlarından Ahiler Köyü'ndeki²⁹ yirmi yedi dönüm tarlayı Bekir kızı Ayşe tasarruf etmekte iken, Hacı Mustafa lehine ferağda bulunmuştur. Bu işlem sırasında 200 kuruş ferağ ve intikal harcı alınmış ve bunun yarısı olan 100 kuruş müteveli hakkı olarak mütevelliyeye ödenmiştir³⁰.

1.1.1.2. Vakfın Önemli Akarlarından Olan Yassı-Kaya Mezrası'nın Gelir Analizi

Mezra, Yassı-Bağ ve Yassı-Kaya olarak iki farklı şekilde kayıtlarda yer almıştır. XVI. yüzyılda Yassı-Bağ adı kullanılırken zamanla yaşanan değişim sonucunda XIX. yüzyılda Yassı-Kaya adı kullanılmaya başlanmıştır³¹. Günümüzde İzmit-Kandıra yolu üzerinde bulunmaktadır ve *Yassıbağ* olarak bilinmektedir³².

Arşiv kayıtları incelendiğinde mezranın XIX. yüzyılda faal olarak işlemeye devam ettiği görülmüştür. Ancak yüzyıllar içinde bazı değişimlere uğramıştır. Daha önceki çalışmalarda mezranın İzmit'te yer alan Süleyman Paşa Camii'ndeki sermahfiller için şart edilmiş olduğu sanılmıştır³³. Ancak yeniden incelendiğinde söz konusu mezranın cami sermahfilliği ile bir ilgisinin bulunmadığı anlaşılmıştır. 1523 yılında Yassı-Bağ Mezrası'nın geliri önce Halil Şeyh'e

²⁶ BOA., *A.DVNSMHH.d.*, 122/64b-203.

²⁷ XVI. yüzyılda Zikredilen köyden bir kısım gelir Süleyman Paşa Medresesi'ndeki talebeler için ayrılmıştır. Bkz. Özkılınç, vd., *438 Numaralı Muhasebe Defteri*, 765. Ancak burada medrese vakfı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

²⁸ BOA. *C.MF*, 43/2105.

²⁹ Ahiler Köyü, günümüzde Sakarya'nın Pamukova ilçesine bağlı bir yerleşim birimidir.

³⁰ BOA., *EV.d.*, 14881, 7a.

³¹ XVI. yüzyıl için bkz. BOA., *MAD.d.*, 22, 199; Özkılınç, vd., *438 Numaralı Muhasebe Defteri*, 766. XIX. yüzyıl için bkz. BOA., *EV.d.*, 11208, 11a.

³² Yassıbağ'ın konumu için bkz. <https://goo.gl/maps/MoJ6ibNno95yaFF18>, 04.03.2023.

³³ Güler ve Çakmak, "Gazi Süleyman Paşa Evkafı", 27; Kerim Özdemir, *İzmit Kazâsı Vakıfları ve Vakıf Eserleri: Tespit ve Değerlendirme (1750-1850)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2018, s. 74.

vakfedilmiştir. Sonra Halil Şeyh'in oğlu Rasul ve caminin sermahfil Mevlânâ Muhyiddin müşterek olarak mezranın gelirini tasarruf etmişlerdir. Ardından Mevlânâ Sinan'a verilmiş olup 1482-1483 yılında Mevlânâ Sinan tasarrufunda olduğu ve tahririn yapıldığı 1523 yılında da Bektaşoğlu Bektaş'ın tasarrufunda olduğu ifade edilmiştir³⁴. 1523 tarihli MAD. 22 numaralı defterdeki "*Mezra-i Yassı Bağ vakf-ı Süleyman Paşa tâbi'-i m (mezbur) Halil Şeyh'e vakf imiş elan Resul veledi Halil Şeyh ve sermahfil Mevlânâ Muhyiddin müşterek mutasarrıflar ellerinde padişahımız hükmü var...*"³⁵ şeklindeki yazıda açıkça ifade edildiği gibi mezra Süleyman Paşa tarafından Halil Şeyh için vakfedilmiştir. Halil Şeyh'ten sonra mezrayı tasarruf edenlerin oğulları olduğu dikkate alındığında söz konusu vakfın Halil Şeyh'e evladiyet üzere vakfedildiği anlaşılmaktadır. Mutasarrıflar arasında geçen ve o dönemde camide sermahfil olan Mevlana Muhyiddin mezranın sermahfil cihetine şart edilmiş gibi görünmesine sebep olmuştur. Ancak mezra vakfının cami sermahfilliği ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Sermahfil Mevlâna Muhyiddin'in adı sadece Halil Şeyh'in oğlu olması münasebetiyle mutasarrıflar arasında yazılmıştır. Sermahfillik cihetinin gelirleri arasında *Halife-Viran Mezraası geliri, Hatun Hassı gelirinden hisse, Köhne Hamam gelirinden hisse* yer alırken Yassı-Kaya Mezrası'nın bulunmaması duruma açıklık getirmektedir³⁶. Zira daha sonraki kayıtlar da bu izahı destekler niteliktedir. XIX. yüzyıl kayıtları incelendiğinde de mezraya ait masraf kalemleri arasında sermahfil bulunmamaktadır. Mezra geliri, Yassı-Kaya'da bulunan türbenin tamirine, aydınlatılmasına ve türbeyi ziyaret edenlerin yeme içme masraflarına harcanmakta, fazla kalan para ise mezrayı tasarruf edenler arasında taksim edilmektedir. Bu mutasarrıflar da Halil Şeyh'in neslinden gelenler olmalıdır³⁷. Söz konusu türbe ise ilk şeyh olan Halil Şeyh'in türbesi olsa gerektir.

Mezranın 1851/1852-1856/1857 yıllarında 2458 kuruş toplam geliri bulunmaktadır. Bu gelirin 340 kuruşu söz konusu yıllarda türbenin tamir masraflarına, 300 kuruşu türbeye gelip giden misafirlerin yeme-içme masraflarına, 192 kuruşu türbenin aydınlatılmasına, 325 kuruşu muhasebe harcına ve 81,5 kuruşu da maaş olarak ödenmiş olup vakfın toplam gideri 1238,5 kuruş olmuştur. Gelirlerden masraflar düşüldüğünde 1219,9 kuruş para artmıştır. Bu para da mezranın mutasarrıfları Hacı Ahmet ve Halil halifeler arasında taksim edilmiştir³⁸.

1857/1858-1859-1860 yıllarında üç yılda toplam gelir 2,643 kuruş olmuştur. Bu gelirin de 185 kuruşu geçen üç yıl zarfında türbenin tamiratına, 276 kuruşu türbeye gelip gidenlerin yeme-içme masraflarına, 182 kuruşu türbenin aydınlatma masraflarına, 100 kuruşu muhasebe harcına ve 400 kuruşu da maaş için harcanmış olup üç yılda vakfın toplam gideri 1143 kuruş olmuştur. Vakfın gelirlerinden masrafları düşüldüğünde 1500 kuruş artmış ve bu para da eskiden beri olduğu gibi mezranın mutasarrıfları olan Ahmet ve Halil halifeler arasında paylaştırılmıştır³⁹.

Aşağıda tablo 1'de mezranın 1523 yılına ait gelir türleri ve miktarları verilmiştir. Tablo 2'de ise 1851 yılından başlayarak 1860 yılına kadar mezranın dokuz yıllık muhasebeleri incelenerek mezranın gelir türleri, miktarları, birim fiyatları ve yıllık gelir toplamalarının XIX. yüzyıldaki durumu ortaya konulmuştur.

³⁴ BOA., MAD.d., 22, 199.

³⁵ BOA., MAD.d., 22, 199.

³⁶ BOA., MAD.d., 22, 201; Özkılınç, vd., 438 Numaralı Muhasebe Defteri, 766.

³⁷ BOA., EV.d., 11208, 11a; 14371, 9a.

³⁸ BOA., EV.d., 14371, 9a.

³⁹ BOA., EV.d., 11208, 11a.

Tablo 1. 1523 yılında Yassı-Kaya Mezrası'nın Gelir Tür ve Miktarı⁴⁰

Hububat Gelirleri													
Yıllar	Buğday		Arpa		Yulaf		Kaplıca		Tohum		Mısır		Toplam gelir
	Müd ⁴¹	Birim fiyat (Akçe)	Müd	Birim fiyat (Akçe)	Müd	Birim fiyat (Akçe)	Müd	Birim fiyat (Akçe)	Müd	Birim fiyat (Akçe)	Müd	Birim fiyat (Akçe)	(Akçe)
1523	2	100	1	60	1	40	1	40	0	0	0	0	340
Vergi Gelirleri													
Öşr-i kettân (Akçe)	Öşr-i meyve (Akçe)	Öşr-i kovan (Akçe)	Öşr-i bostan ve zeytun ve ceviz (Akçe)	Kârhané (?) 2 adet (Akçe)	Resm-i çift (Akçe)	Resm-i ekinlü (Akçe)	Resm-i müccered (Akçe)	Resm-i bennâk (Akçe)	Bâd-ı hevâ (Akçe)	Toplam (Akçe)			
6	25	15	135	40	65	72	12	9	30	409			
												Gelirler toplamı: 749	

Tablo 2. 1851-1860 yılları arasında Yassı-Kaya Mezrası'nın dokuz yıllık Gelir Tür ve Miktarı⁴²

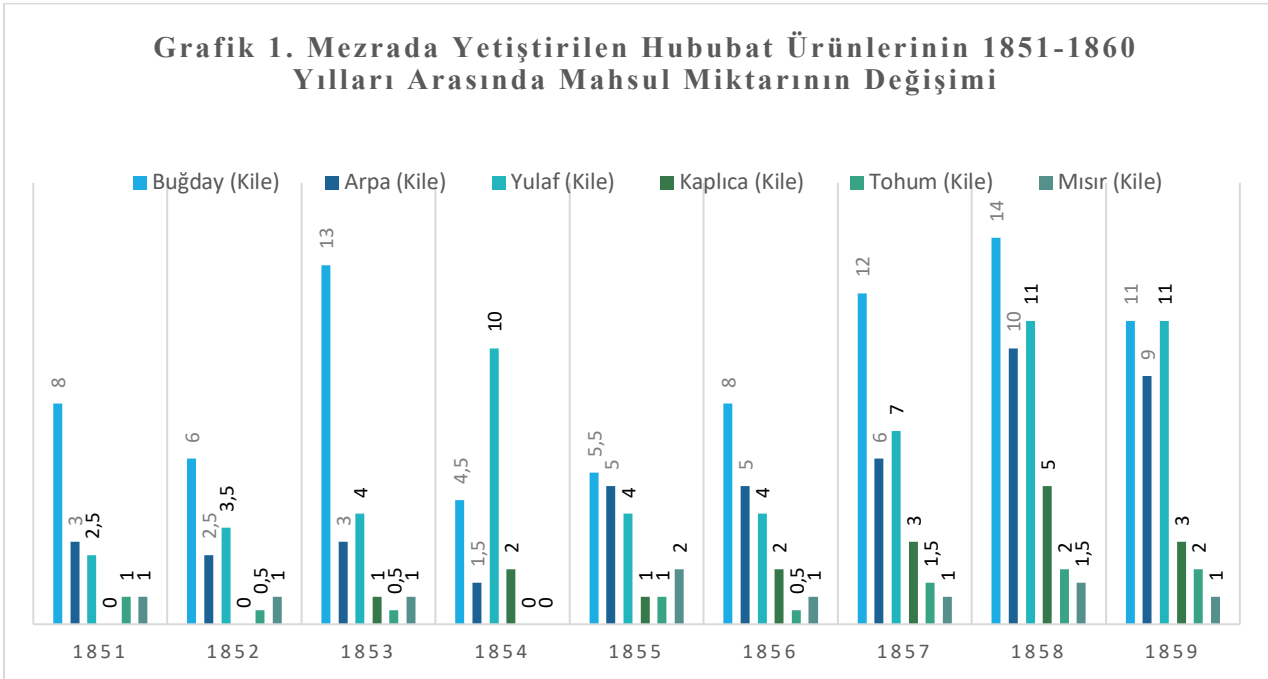
Yıllar	Buğday		Arpa		Yulaf		Kaplıca		Tohum		Mısır		Toplam G.
	Kile ⁴³	Birim fiyat (Kuruş)	Kile	Birim fiyat (Kuruş)	Kile	Birim fiyat (Kuruş)	Kile	Birim fiyat (Kuruş)	Kile	Birim fiyat (Kuruş)	Kile	Birim fiyat (Kuruş)	(Kuruş)
1851	8	30	3	15	2,5	10	0	0	1	30	1	10	350
1852	6	30	2,5	15	3,5	10	0	0	0,5	20	1	10	282,5
1853	13	30	3	20	4	15	1	10	0,5	25	1	10	555
1854	4,5	40	1,5	15	10	10	2	12,5	0	0	0	0	327,5
1855	5,5	50	5	20	4	20	1	15	1	40	2	12,5	535
1856	8	30	5	12	4	12	2	8	0,5	20	1	14	398
1857	12	40	6	20	7	20	3	10	1,5	40	1	10	840
1858	14	35	10	18	11	20	5	10	2	40	1,5	10	1035
1859	11	30	9	15	11	18	3	10	2	30	1	10	773

⁴⁰ BOA., *MAD.d.*, 22, 199.

⁴¹ Müd, çoğunlukla hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan bir ölçü birimidir. Osmanlılarda müd bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte genellikle 20 İstanbul kilesine eşitlenmeye çalışılmıştır. İstanbul kilesi ise XVI. yüzyılda 20 okka yani 25,6589 kg. buğday, 23,093 kg. arpa alırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Müd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31 (Ankara 2006), 457-458.

⁴² BOA., *EV.d.*, 11208, 11a; 14371, 9a.

⁴³ Keyl ya da kile, hububat ölçülerinden biridir ve yaygın olarak kullanılmaktadır. Bölgeye göre farklılıklar göstermektedir. Ortalama bir İstanbul kilesi 25,65 kg'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal Taşkın, *Ölçü ve Tartı Birimleri*, s.234.

Kaynak⁴⁴

1851-1860 yılları arasında mezrada yetiştirilen tahıl ürünleri buğday, arpa, yulaf, kaplıca, tohum ve mısırdır. XVI. yüzyılda yetiştirilen ürünler ile karşılaştırıldığında bu ürünlerden buğday, arpa, yulaf ve kaplıcanın⁴⁵ aynı olduğu görülmektedir. Buna karşılık XIX. yüzyılda üretilen tohum ve mısırın XVI. yüzyıl ürünleri arasında olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan, XVI. yüzyılda mezrada on bir kişi oturmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, mezranın gelirleri arasında mezrada yaşayanların yetiştirdikleri keten, meyve, bal, bostan, zeytin ve cevizden alınan öşür vergileri ile iki iş yeri ile resm-i çift, ekinli, mücerred, bennâk ve bâd-ı hevâ gibi vergi gelirleri de bulunmaktadır. XIX. yüzyıl mezraa kaydında ise kişi kaydı yoktur. Bununla bağlantılı olsa gerek kişilerin yetiştirdiği ürünlerden alınan öşür vergileri ile diğer vergi gelirleri bulunmamaktadır.

1851-1860 yılları arasında mezrada yetiştirilen en önemli ürün buğdaydır. Buğday bütün yıllar yetiştirilmesinin yanı sıra miktar olarak da en fazla elde edilen üründür. Söz konusu dokuz yılda mezradan elde edilen toplam buğday miktarı 82 kiledir. Buğdaydan sonra sıra ile 57 kile ile yulaf, 45 kile ile arpa, 17 kile ile kaplıca, 9,5 kile ile mısır ve 9 kile ile tohum gelmektedir. Ürünlerin birim fiyatları incelendiğinde yetiştirilen ürünler içerisinde en pahalı ürün de buğdaydır. Tohum fiyatları da bazı yıllarda buğday ile aynı, bazı yıllarda ise biraz düşüktür. Buğday fiyatları incelendiğinde yıllara göre değişiklikler olduğu görülmektedir. Fiyatlar 30 kuruş ile 50 kuruş arasında değişmektedir. Ancak fiyatta düzenli bir artıştan bahsetmek söz konusu değildir. Bu durum ürünün piyasada bol ya da az olmasına bağlı olarak oluştuğunu göstermektedir. Bununla birlikte dokuz yılın beş yılında fiyatların 30 kuruş olduğu dikkate alındığında normal fiyatın bu olduğu söylenebilir. Diğer fiyatlar piyasadaki ürün miktarı ile bağlantılı olarak gerçekleştiği söylenebilir. Mezrada

⁴⁴ BOA., *EV.d.*, 11208, 11a;14371, 9a.

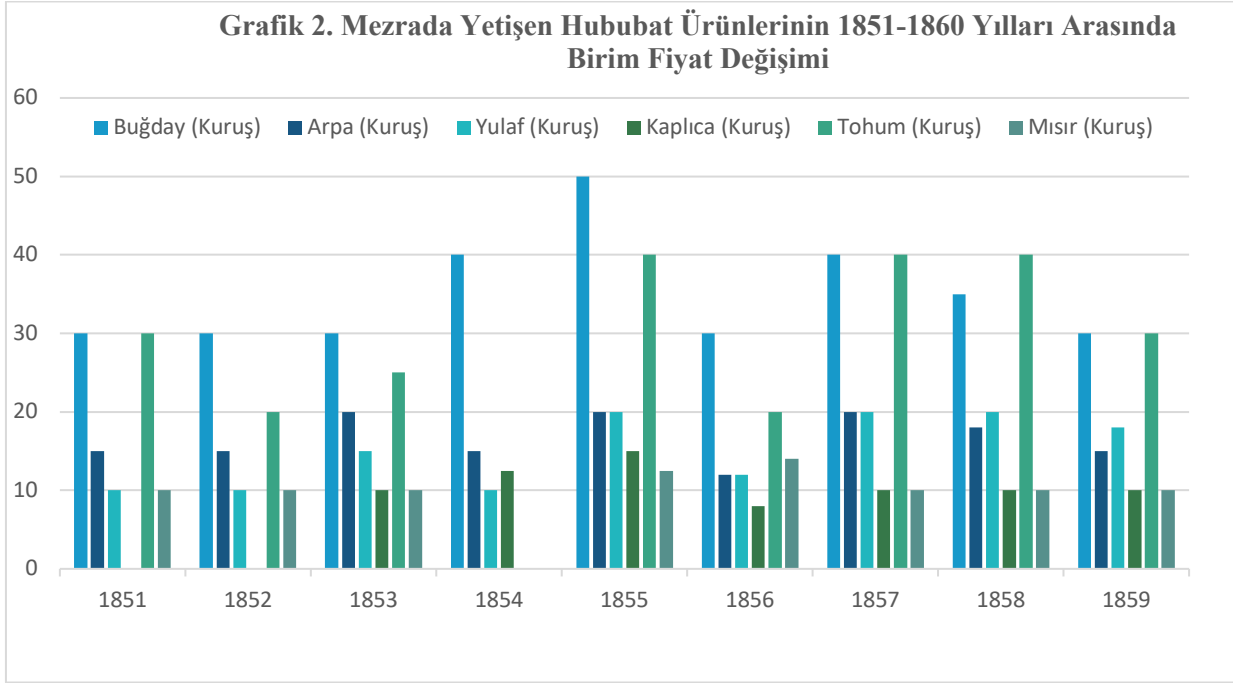
⁴⁵ Anadolu'da ve Dünya'nın diğer yerlerinde ekilen buğday çeşitlerinin atalarından olan "kaplıca" diğer adıyla "siyez" bir tür kabuklu sert buğday çeşididir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Özberk vd., *Türkiye'nin Buğday Atlası*, WWF-Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı, İstanbul 2016, s.53,54.

yetiştirilen buğday miktarları incelendiğinde de bu görüşü destekler bir durum ortaya çıkmaktadır. Dokuz yıl içerisinde mevrada buğdayın en az üretildiği iki yıl 1854 ve 1855 yıllarıdır. Bunlardan birinde fiyat 40 diğerinde 50 kuruştur. 1855 yılı elde edilen ürünlerin tamamı incelendiğinde miktar olarak ortalamanın altında ürün elde edildiği ve fiyatlar yönüyle de mısır hariç zirve fiyatların olduğu dikkati çekmektedir. Vakfın gelirlerinde dalgalanmaya sebep olan bu durum kısa süreli bir kuraklığın sonucu olabilir. Anadolu'da yaşanan kuraklıklara dair yapılmış çalışmalar bu durumun olabileceğini göstermektedir⁴⁶. Ya da bir başka olağanüstü olay kıtlığa sebep olmuş olabilir. Bununla birlikte ürünlerin fiyatları arasında her zaman paralel bir hareket olduğunu söylemek mümkün değildir. Yani bir ürünün fiyatı bir yılda normal fiyatında gerçekleşir iken bir başka üründe artış yaşanabildiği görülmektedir. Mesela 1856 yılında buğday fiyatı normal fiyatı olarak görünen 30 kuruş iken mısır fiyatı normal fiyatı 10 kuruş olmasına rağmen incelediğimiz yıllar içerisinde zirve fiyatı olarak görünen 14 kuruştur. Ürünler içerisinde birim fiyatı en istikrarlı olan mısırdır. İncelediğimiz dokuz yıldan altısında mısırın bir kilesinin fiyatı 10 kuruştur. 1854 yılında mevrada mısır üretilmemiştir dolayısı ile o yılın fiyatı belli değildir. Bir yıl sonra yani 1855 yılında fiyat 12,5 kuruş, 1856 yılında ise 14 kuruş olmuştur. Her ne kadar mevrada gerçekleşen ürün miktarları ile genel durumun paralel olduğu iddia edilemese de 1854'ten itibaren mısır üretiminde bir dengesizliğin ortaya çıktığı sonra gelen iki yılda fiyatların önemli ölçüde artmasından anlaşılmaktadır. 1857'den itibaren fiyatlar yeniden normal fiyatı olan 10 kuruşa dönmüştür. Bu da üretimin de normale döndüğüne işaret eder.

Mezra gelirleri içerisinde buğdaydan sonra önem taşıyan iki ürün arpa ve yulafıdır. Her iki ürün de hayvan yemi olarak kullanılması yönüyle önemlidir. Mevrada yetiştirilen bu ürünlerin miktarı yıllara göre değişiklik göstermesi ile birlikte birbirine yakın miktarlarda yetiştirilmiş ve fiyatlar da yakın miktarlarda gerçekleşmiştir. İncelediğimiz ilk yıllarda arpa fiyatı daha pahalı iken sonraki yıllarda yulaf önce arpa fiyatını yakalamış ve sonra da arpa fiyatını az da olsa geçmiştir. 1851 ve 1852 yıllarında arpa 15 kuruş iken yulaf 10 kuruştur. 1855 yılında her iki ürünün de fiyatı 20 kuruş, 1856'da 12 kuruş, 1857 yılında 20 kuruş iken 1858 yılında arpa 18 kuruş, yulaf ise 20 kuruştur. Mevrada yetiştirilen ve arpa ile yulafa benzer bir başka ürün kaplıcadır. Söz konusu ürün arpaya ve yulafa göre biraz daha az yetiştirilir iken fiyatı da onlara göre biraz daha düşüktür. 1851 ve 1852 yıllarında mevrada kaplıca yetiştirilmemiştir. Sonraki yıllarda da yetiştirilen ürün 1 ilâ 5 kile arasında değişmektedir. Fiyat aralığı ise 8 kuruş ilâ 15 kuruş arasında değişmiştir. Ancak fiyatların çoğunluğunun 10 kuruş olduğu dikkate alındığında normal fiyatın 10 kuruş olduğu söylenebilir. İncelediğimiz dokuz yılın genel olarak fiyatları incelendiğinde en pahalı yılın 1855 yılı en ucuz olduğu yılın mısır hariç 1856 yılı olduğu söylenebilir. İki yılın arka arkasına gelmesi de ilginçtir. Fiyatlarda meydana gelen değişimleri etkileyen iki temel faktör tabii olarak arz ve talepte meydana gelen değişimlerdir. Tahıl ürünlerinde arzı etkileyen önemli bir etken hiç şüphesiz yağışlardır. Hem arzı hem de talebi etkileyen önemli faktörlerden biri de savaşlardır. 1851 ve 1852 yıllarında fiyatlar genel olarak normal olduğu görülmektedir. 1853 yılında arpanın kile fiyatı 15 kuruştan 20 kuruşa çıkar iken yulaf da 10 kuruştan 15 kuruşa çıkmıştır. Hayvan yemi olarak kullanılan bu iki ürünlerdeki fiyat artışı 1853'te başlayan Ruslarla yapılan Kırım savaşını akla getirmektedir. Diğer taraftan 1851-1853 yıllarında buğdayın kilesi 30 kuruş iken 1854'te 40 kuruş ve 1855'te 50 kuruşa ulaşmıştır. 1856 yılına gelindiğinde buğdayın fiyatı önceki fiyatına yani 30 kuruşa düşer iken arpa ve yulafın fiyatı da 12 kuruşa düşmüştür. Aynı zamanda 1856 yılından itibaren mevrada yetiştirilen ürün miktarlarında bir artış başlamış ve incelediğimiz 1857-1859 yıllarında da bu artış devam etmiştir.

⁴⁶ Mehmet Yavuz Eler, *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık Olayları (1800-1880)*, (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2010).

Bu da yine 1856 yılında Kırım Savaşı'nın son bulmasını akla getirmektedir. Ancak daha sonraki yıllarda da fiyatlarda bir istikrarsızlık dikkati çekmektedir. Bu durum, Kırım savaşının hem savaş yıllarında hem de sonrasında Osmanlı ekonomisine ciddi anlamda tesir ettiğini gösteren ufak bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Kaynak: ⁴⁷

21 Mayıs 1860 tarihli intikal kaydına göre Yassı-kaya mezrasındaki tarlaları tasarruf eden Nefiye Hatun vefat etmiş ve tasarruf hakkı oğlu İbrahim'e intikal etmiştir. Arkasından İbrahim'in de çocuğu olmadan vefat etmesi ile babası Mehmet'e intikal etmiştir⁴⁸. Bu intikallerden 1000 kuruş elde edilmiştir. Aynı zamanda Nefiye Hatun ile Habibe Hatun'un tasarruf ettikleri arsanın Hüseyin oğlu Koca Mustafa'ya ferağından da 15 kuruş elde edilmiştir. Bu miktardan 203 kuruş masraflar düşüldükten sonra arda kalan 812 kuruş ikiye bölünmüş ve yarısı hazine hissesi ve yarısı da mütevellî hissesi olarak verilmiştir. Zikredilen arazilerden farklı olarak mezrada icareteyn ile işletilen 50 dönüm daha tarla bulunmaktadır. Tarlayı Duhâncı oğlu Süleyman işletmekte iken boş kalmasıyla üçte bir hissesi Kazeroğlu Heci Agop'a intikal etmiş ve mahlul mu'accesinden 600 kuruş elde edilmiştir. Bu gelirden masraflar düşüldükten sonra 392 kuruş kalmış ve bundan hazine hissesi olarak 36 kuruş ve mütevellî hissesi olarak da 30 kuruş ödeme yapılmıştır⁴⁹. Bu bilgilerden, mezraada bulunan tarla ve arsaların muhtelif kişiler tarafından kiralanarak işletildiği ve zaman zaman meydana gelen ferağ, intikal veya mahlulat nedeniyle de gelir elde edildiği anlaşılmaktadır. Tarlaları işletenler arasında gayr-i Müslimlerin de bulunması dikkat çekicidir.

⁴⁷ BOA., *EV.d.*, 11208, 11a;14371, 9a.

⁴⁸ İntikal, şer'i ve âdî olmak üzere iki çeşittir. Şer'i intikal terekeye dâhil malların rakabesini ve tasarruf hakkını da kapsamaktadır. Âdî intikal ise mîrî araziler ve vakıf arazileri gibi malların sadece tasarruf hakkını kapsamaktadır. Bkz. Ahmet Akgündüz, "İntikal", TDV İslam Ansiklopedisi, XXII, (İstanbul 2000), 353.

⁴⁹ BOA., *EV.d.*, 17093, 1b.

Tablo 3. Vakfın Akar-Cihet İlişkisinde Yaşanan Değişimler

Cihet	XVI. Yüzyıl ⁵⁰	XVIII-XIX. Yüzyıl
Hatip	Kadı Köyü ve enhâr	Kadı Köyü ⁵¹ , Hacı Köyü ⁵² , İzmit gümrüğü mukataası ⁵³
İmam	Çınarlı-Dere Mezraası ve Köhne hamam, Esterik Köyü cizyesinden hisse	Çınarlı-Dere Mezrası ⁵⁴ , Hatip Köyü ⁵⁵ , İzmit gümrüğü mukataası ⁵⁶
Müezzin	İzmit İskelesi, Hatun Hassı'ndan hisse	İzmit gümrüğü mukataası ⁵⁷
Muarrif	Hamam'dan hisse	
Sermahfil	Halife Viran Mezraası, Hatun Hassı'ndan hisse, Köhne Hamam'dan hisse	
Cüzhan	İzmit İskelesi'nden hisse, Hatun Hassı'ndan hisse	
Diğer cüzhan	İzmit İskelesi'nden hisse	
Halil Şeyh ve evladına	Yassı Bağ Mezraası	Yassı-Kaya Mezraası ⁵⁸
Ciheti tespit edilemeyen akarlar		İne İskelesi ⁵⁹ ,

Yüzyıllar içinde cihetlerinde ve cihetlere ayrılan akarlarda değişimler yaşanmıştır. Cami aktif olarak işlemesine ve neredeyse hiç atıl kalmamasına rağmen cihetler değişime maruz kalmıştır. İncelediğimiz dönemde, muarri, sermahfil, ve iki cüzhana ait işlem kaydına rastlanmazken caminin en temel görevlileri olan imam, hatip ve müezzin cihetleri ile ilgili muhtelif işlem kayıtlarına ulaşılmıştır. Süleyman Paşa Evkâfı ile ilgili bir kısım gelir kaynakları yok olmuş iken bir kısım yeni kaynaklar da eklenmiştir. İmanın gelir kaynakları Çınarlı-Dere mezrası, köhne hamam ve Esterik Köyü cizye gelirinden hisse iken XVIII. yüzyılda Hatip Köyü de eklenmiştir. Bu köy, vakıf arazisi üzerinde yerleşen vakıf reayasının çoğalmasında sonradan kurulmuştur. Köyün kurulduğu yer, yukarıda izahı yapılan Çınarlı-Derenin beri yakası diye tarif edilen, Çınarlı-Dere diye bilinen derenin doğusunda kalan arazidir. Vakıf arazide sonradan oluşturulmuş olan söz konusu köy de tabii olarak vakıf statüsündedir ve cami imamı gelirleri arasındadır. 16. yüzyıl kaynaklarında doğrudan adının telaffuz edilmemesi bu sebepten ötürüdür. Ayrıca İzmit gümrüğü mukataasından bir kısım gelir de imamın gelirleri arasına eklenmiştir. Hatip cihetine de Hacı Köyü ve İzmit gümrüğü mukataasından gelir eklenmiştir. Cami müezzinliği maaşı için ise önceki gelirlere ek olarak yine İzmit gümrüğü mukataasından bir kısım gelir eklenmiştir.

⁵⁰ Özkılınç, vd., *438 Numaralı Muhasebe Defteri*, 765-766; Güler ve Çakmak, "Gazi Süleyman Paşa Evkafı", s.27.

⁵¹ BOA., *C. EV.*, 609-30727.

⁵² BOA., *C. EV.*, 427-21648.

⁵³ BOA., *İE.,EV.*, 6-630/1.

⁵⁴ BOA., *C.ML.*, 758-30873.

⁵⁵ BOA., *C.ML.*, 758-30873.

⁵⁶ BOA., *İE.,EV.*, 6-630/1.

⁵⁷ BOA., *C. EV.*, 38-1851.

⁵⁸ BOA., *EV.d.*, 11208, 11a.

⁵⁹ BOA., *C. EV.*, 159-7941.

Sonuç

Süleyman Paşa'nın İzmit'te tesis etmiş olduğu vakıflar yaklaşık altı asır varlığını sürdürerek cami, hamam ve medrese ile topluma hizmet vermiştir. Medrese âtıl kalıp önem gösterilmemesi neticesinde günümüzde mevcut olmasa da cami ve hamam faal olarak kullanılması sayesinde günümüze intikal etmiştir. XIX. yüzyılda vakfa ait az sayıda kayıt bulunması araştırmayı zorlaştırmış ve sınırlı olmasına sebep olmuştur.

Vakfın XVI. yüzyıl akarlarından bir kısmı XIX. yüzyılda ulaşabildiğimiz kayıtlar içinden tespit edilememiştir. XVI. yüzyılda, Kadı, Kızılca-Elma, Nadir Şah, Derecik, Esterik ve Ahır köyleri, Yassı-Bağ, Çınarlı-Dere ve Halife-Viran mezarları, İzmit İskelesi, Hatun Hassı, Süleyman Paşa Hamamı, İzmit'te üç dükkân ve Bolayır imaretinden gelirler vakıf akarları arasında bulunmaktadır. Bunlardan Kadı Köyü, Kızılca-Elma Köyü, Yassı-Kaya ve Çınarlı-Dere mezarları ve İzmit İskelesinin XVIII. ve XIX. yüzyılda faaliyetine ilişkin kayıtlar mevcuttur. Bunlara ilaveten söz konusu yüzyıllarda Hatip Köyü, Hacı Köyü, Ahiler Köyü'ndeki yirmi yedi dönüm tarla, Gebze civarında bulunan İne İskelesi ve İzmit gümrüğü mukataası vakıf akarları arasına eklenmiştir.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

A. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

BOA., *A.DVNSMHHM.d.*, 122/64b-203.

BOA., *C.EV.*, 159-7941.

BOA., *C.EV.*, 38-1851.

BOA., *C.EV.*, 427-21648.

BOA., *C.EV.*, 609-30727.

BOA., *C.EV.*, 213/10605

BOA., *C.MF.*, 43/2105.

BOA., *C.ML.*, 758-30873.

BOA., *EV.d.*, 11208.

BOA., *EV.d.*, 14371.

BOA., *EV.d.*, 14881.

BOA., *EV.d.*, 17093.

BOA., *EV.d.*, 19049.

BOA., *İ.DH.*, 418/27647, 1/1.

BOA., *İ.MVL.*, 420/18393, 1, 2.

BOA., *İE.,EV.*, 6-630/1.

BOA., *MAD.d.*, 22.

BOA., *MAD.d.*, 617.

BOA., *ŞD*, 196/27/3.

B. Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Tapu Tahrir Defteri (TKG., KK. TTD.)

TKG., KK., *TTD.402*.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Özkılınç, Ahmet. vd., *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) II Bolu, Kastamonu, Kengiri, Kocaili Livâları <Dizin ve Tıpkıbasım>*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1994.

Akgündüz, Ahmet. "İntikal", TDV İslam Ansiklopedisi, XXII, (İstanbul 2000), ss. 353-356.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi. (nrş. Nihal Atsız), İstanbul: MEB Yayınevi, 1992.

Ayverdi, E. Hakkı. "Gazi Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tahrir Defterleri". *Vakıflar Dergisi* VII (1968): 19-28.

_____ *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mi'mârisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402) I.*, İstanbul: 1989.

Bostan, İdris. "İzmit", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVI (İstanbul 2001), ss.536-541.

Erler, Mehmet Yavuz. *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880)*. Libra Yayıncılık, 2010.

Güler, Mustafa ve Abdullah Çakmak. "Vakıf-Şehir İlişkisi Bağlamında İzmit Gazi Süleyman Paşa Evkafı (XVI. Yüzyıl)". *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III 1* (2017): 23-48.

Hızlı, Mefail. "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987): 273-281.

Kaplanoğlu, Raif vd., *1455 Tarihli Kirmastî Tahrir Defteri'ne Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları (Giriş-Tıpkıbasım-Çeviriyazi)*. İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2014.

Kozan, Ali, ve Ayşe Çekiç. "Osmanlı Devleti'nin İlk Medresesi Sorunsalı: Dönem Kroniklerinde İzmit (İznikmid) Yahud Süleyman Paşa Medresesi". *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III* (2017): 2133-2143.

Orbay, Kayhan. "Gazi Süleyman Paşa Vakfının Mali Tarihi ve 17. Yüzyılda Trakya Tarımsal Ekonomisi". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 30 (2011): 145-181.

Özberk, İrfan vd., *Türkiye'nin Buğday Atlası*. İstanbul: WWF-Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı, 2016.

Özdemir, Kerim. *İzmit Kazâsı Vakıfları ve Vakıf Eserleri: Tespit ve Değerlendirme (1750-1850)*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2018.

Sevim, Sezai. "Şehzade Süleyman Paşa'nın Zaviye Vakıfları". *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü III. Sempozyumu (22-24 Ekim 2004)- Bildiriler*, (2004): 151-166.

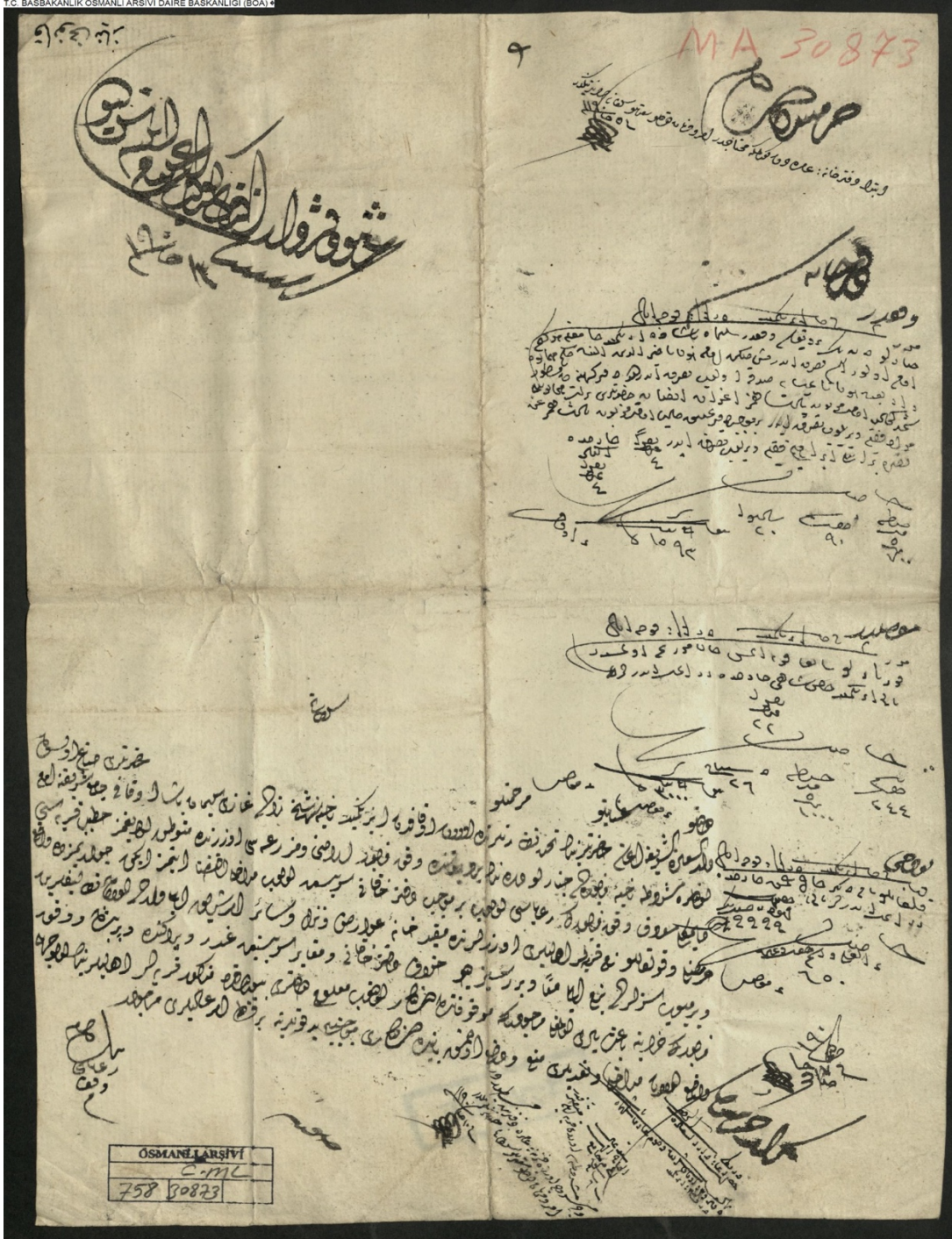
- Şenel, Volkan. "İzmit'in Fetih Simgesi Gazi Süleyman Paşa Camii (Nâm-ı Diğer Orhan Camii)", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, III (2017): 2753-2780.
- Taşkın, Ünal. *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005.
- Turgut, Vedat. "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları". *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V* (2019): 391-474.
- Turgut, Vedat. "Süleyman Paşa Vakıfları". *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III* (2017): 615-636.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. "Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettiği Vakfiyenin Aslı". *Belleten*, XXVII (1963): 437-451.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif#2-tarih> (12.11.2023).

3. İnternet Kaynakları

- <https://goo.gl/maps/C4WMeYtyPS2zFXD69>
- <https://goo.gl/maps/sCCbkQiPUrmdZVMU6>
- <https://yandex.com.tr/harita/-/CCUKQYVHdC>
- <https://yandex.com.tr/harita/-/CCUKQYXm2B>
- <https://goo.gl/maps/MoJ6ibNno95yaFF18>

EKLER

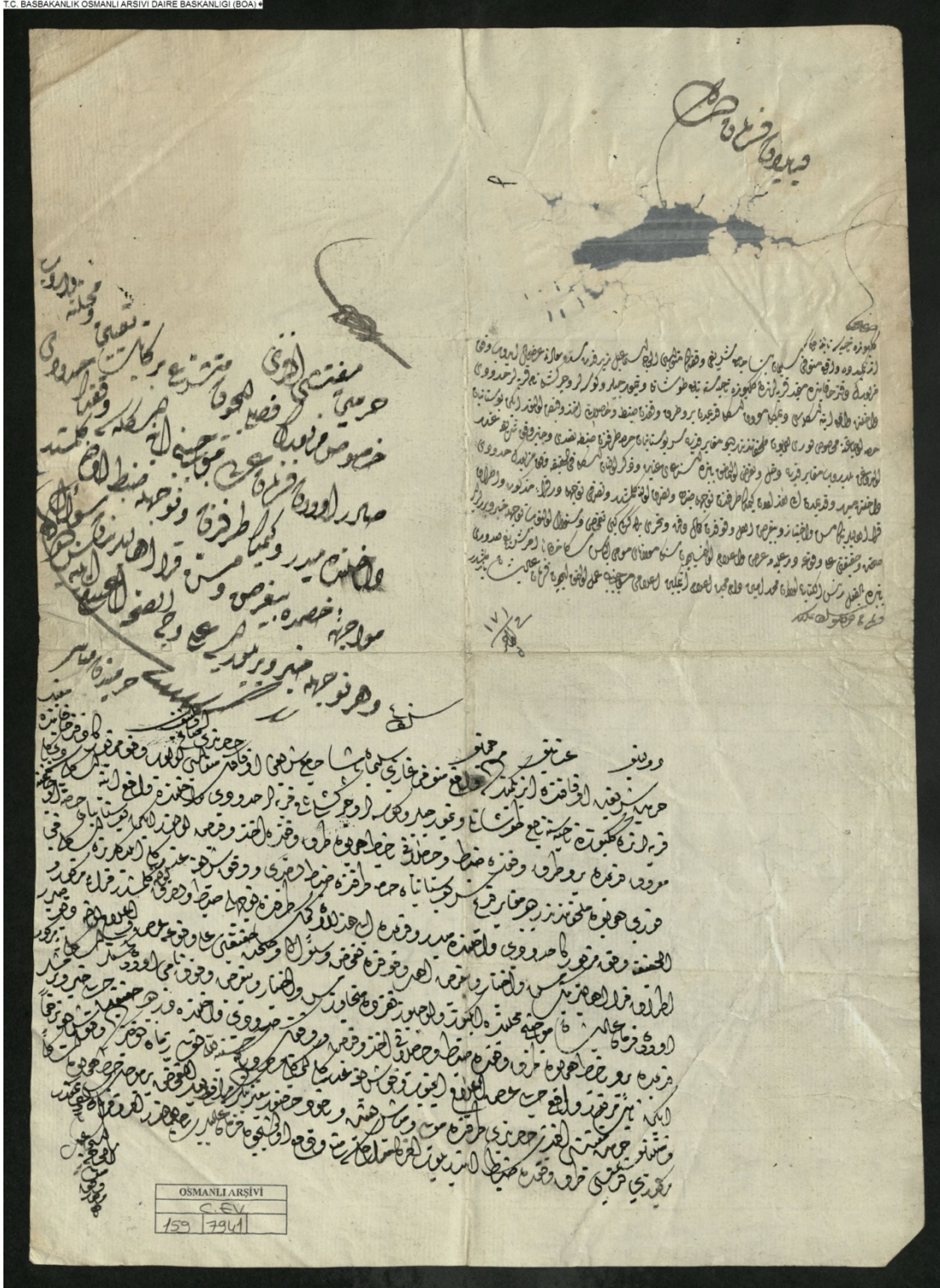
Ek 1. İzmit Nahiyesi'ndeki Hatip Köyü'nün Gazi Süleyman Paşa Evkâfı'na ait Çınarlı Dere Mezraası üzerindeki vakıf reayasının yerleşimi ile kurulduğu ve çevre köylerin kendilerinden avarız vergisi talep ettiğine dair belge (BOA.,C.ML, 758. 30873.1).

C.ML.00758.30873.001

Ek 2. İne İskelesi'nin Süleyman Paşa Camii Evkâfı'na ait olduğunu ifade eden belge (BOA.,C.EV. 159-7941.1).

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

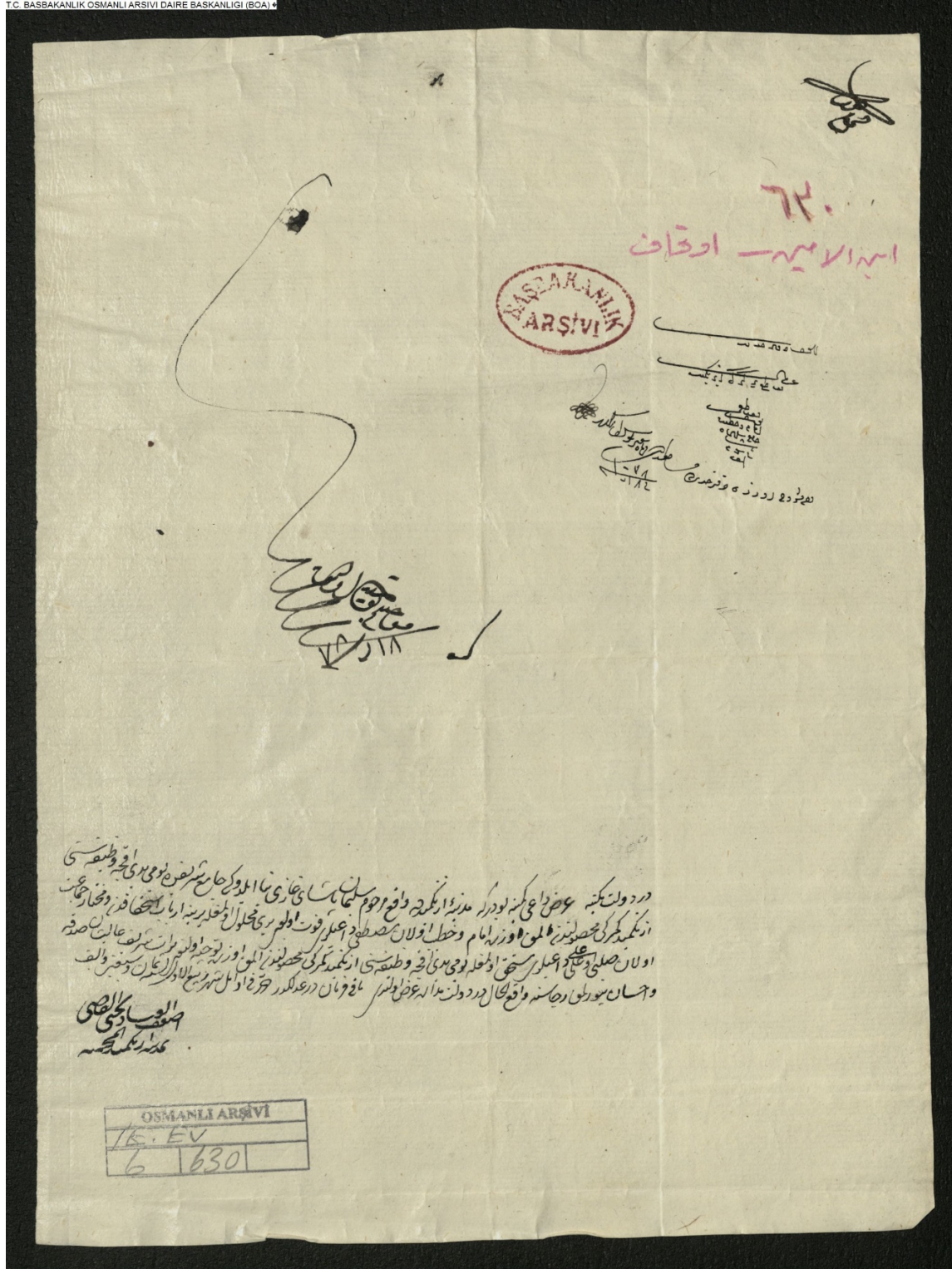

OSMANLI ARSIVI
C.EV
159 7941

C.EV.00159.07941.001

Ek 3. İzmit'te bulunan Gazi Süleyman Paşa Camii imam ve hatibinin maaşını İzmit Gümrüğü Mukataası'ndan aldığına dair belge (BOA.,İE. EV. 6,630,01).

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAKANLIĞI (BOA)

İE.EV.00006.00630.001